

ANTTI KUJALA

NEUKKUJEN TASKUSSA?

KEKKONEN, SUOMALAISET PUOLUEET JA NEUVOSTOLIITTO 1956–1971

TAMMI

Antti Kujala

NEUKKUJEN
TASKUSSA?

KEKKONEN, SUOMALAISET PUOLUEET
JA NEUVOSTOLIITTO 1956–1971

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ

tammi

70 VUOTTA

HELSINKI

© Antti Kujala ja Kustannusosakeyhtiö Tammi 2013

ISBN 978-951-31-7347-0

Painettu EU:ssa

Sisällys

Johdannoksi	7
Sosiaalidemokraattinen puolue hajoaa, ja Kekkonen vakiinnuttaa valtansa 1956–1966	15
”Kekkonen luultavasti olisi siinä koko loppuikänsä” – vuoden 1956 presidentinvaali	15
Hruštšovin käynnistämä ”suojasää” ja Suomen sodanjälkeinen puoluepolitiikka	19
Kevään 1956 yleislakko	27
SDP:n hajoaminen 1956–1957	36
”Urho Kekkonen politiikan sisältö on Urho Kekkonen” – maalaisliitto ottaa ohjokset	45
”Minä tulen hallitsemaan teitä skorpioneilla” – sisäpolitiikka levällään kuin Jokisen eväät	52
”Taantumus yrittää saada paluun 30-luvun aikoihin” – kommunistinen liike	63
Kekkonen luottamuspolitiikka ei tuo Karjalaa takaisin	68
”Vieras valtakuntako saa määrätä maamme hallituksista?” – syksyn 1958 yöpakkaset	73
Sosiaalidemokraattisen opposition oma puolue TPSL	87
Ammattiyhdistysliikkeen hajaannus	93
”Te juoksutatte minua EFTA-asiassa kautta maailman ja lyötte sitten kangella takapuolille”	99
”Mitä arvellette, jos lähettäisimme teille sinne Suomeen nootin?”	110
Karjalaisen hallituksen synty 1962	134
”Jos sos.demit saavat asiansa kuntoon, voidaan myöhemmin remonteerata hallitusta, jolloin kokoomus jäisi ulkopuolelle” – yritys yhtenäistää sosiaalidemokraattinen puolue 1963–1964	141
Poliittisesta kabinetista taas kerran virkamieshallitukseen	161
Yhteiskunta teollistuu ja sosiaaliturva paranee	167

”Maalaisliitto vaihtoi saviset kyntösaappaansa puolikenkiin” – Virolaisen porvarihallitus 1964–1966	170
”Onko niiden muiden nimillä niin väliä, kun vastassa oli pääryssä?” – Brežnev syrjäyttää Hruštšovin ja suosii TPLSL:ää. . .	173
SDP:n vaalivoitto ja kolmen suuren hallitus 1966	196
Vasemmistolla hegemonia, mutta Kekkonen jatkaa sisä- ja ulkopolitiikan ylituomarina 1966–1971.	214
Surkea valtiontalous ja Kekkonen hyväksi lankeava vekseli koettelevat SDP:tä, ja Vennamon menestys pilaa Kekkonen voitonjuhlat	214
”Hullu vuosi” 1968	241
Tulopolitiikan alku 1968.	250
”Slobot go home, Druzba mir, Koska me olemme vuorossa” (mielenosoituskylttejä Oulussa) – Tšekkoslovakia miehitetään, ja SKP:ssä ja työpaikoilla kuohuu	259
”Nordekin jäsenenä teille, tahdoitte tai ette, jossain määrin kuitenkin määrätään, mitä teidän on tehtävä” – Brežnev kantaa huolta Suomen itsemääräämisoikeudesta.	286
”Heinähäkillä sitä kavallettua rahaa vietiin pois eduskunnasta” – oikeisto voittaa vaalit, ja Kekkonen kukistaa Beljakovin ja päättää jatkaa presidenttinä.	301
Johtopäätöksiä.	330
Lähdeviitteet	346
Lähde- ja kirjallisuusluettelo	371
Henkilöhakemisto.	387

Johdannoksi

Kirjani aiheena on Urho Kekkosen presidenttikausi sen alusta vuoteen 1971, presidentin ja puolueiden keskinäiset suhteet ja Neuvostoliiton vaikutus Suomen sisäpolitiikkaan. Keskeisimpänä kysymyksenä on silloin, torjuttiinko Neuvostoliiton myötäilyllä todellista uhkaa vai käyttivätkö presidentti ja hänen tukipuolueensa liioiteltua uhkaa ja siihen perustuvaa myötäilyä keinona hallita Suomea. Kekkosen presidenttikauden viimeisiä kymmentä vuotta ei ollut mahdollista ottaa mukaan, jotta kirja ei olisi paisunut kohtuuttoman laajaksi. Olen hyödyntänyt olemassa olevaa tutkimusta niin paljon kuin se vain oli mahdollista. Monia kotimaisia arkistokokoelmia oli tarpeetonta katsoa, kun niin monet tutkijat ovat jo kahlanneet niiden läpi ja poimineet sieltä kirjoihinsa kaiken olennaisen.

Kansallisarkisto on vuosina 2011–2012 hankkinut suuren joukon jäljenteitä vuosilta 1956–1970 Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (NKP) keskuskomitean alaisen kansainvälisen osaston kokoelmasta Moskovasta (RGANI-arkistosta). Tämä tutkimuksessa ennen käyttämätön aineisto on antanut kirjalle sen uuden lähtenäkökulman, jollaista ilman historian-tutkimus ei oikein voi saavuttaa uusia tutkimustuloksia, sikäli kuin ei ole kysymys tutkimuksesta, joka liikkuu kovin yleisellä tasolla. Kansallisarkiston RGANI-jäljennekokoelma sisäl-

tää lähinnä Neuvostoliiton Helsingin suurlähetystön raportteja suurlähettilään ja lähetystövirkaikailijoiden keskusteluista suomalaisten poliitikkojen kanssa sekä Suomen kommunistisen puolueen kirjeitä NKP:lle liitteineen. Jonkin verran on myös neuvostolähetystön ajankohtaisia muistioita ja toimenpide-ehdotuksia. Aineisto on kovin samanlaista kuin se, mitä Hannu Rautkallio on aikaisemmin julkaissut.

Kansallisarkistosta riippumattomista syistä sen jäljennekoelma on vain valikoima. Venäjän uusimman historian valtionarkisto RGANI on valinnut jäljennetyt asiakirjat. Ne on liitetty CD-ROM-levykkeille sitä mukaa kun niiden salassapito on purettu tai sitä on uudelleen tarkasteltu Kansallisarkistolle annettavaa kokoelmaa varten. Näin on syntynyt aivan erilaisia kokonaisuuksia kuin RGANI:n alkuperäiset aktit, jotka nekin on oman käsitykseni mukaan pantu aika löyhästi kokoon. Suomeen liittyvät asiakirjat on enemmän tai vähemmän satunnaisin perustein liitetty muutamaa kulloinkin auki olleeseen aktiin, ja niiden tultua täyteen on avattu uudet aktit.

Kansallisarkiston RGANI-kokoelma on sisällöltään köyhä 1950-luvun loppupuolen osalta ja paranee vasta 1960-luvun puolella. Huomiota herättää, että Hannu Rautkallio on kirjotensa perusteella saanut käyttöönsä paljon sellaista 1950-luvun loppupuolen ja seuraavan vuosikymmenen alun lähdeaineistoa, jota ei ole sisällytetty RGANI-kokoelmaan. Olen itse hankkinut jonkin verran kopioita samojen aktien niistä asiakirjoista, jotka eivät sisälly Kansallisarkiston RGANI-kokoelmaan. Minun hankkimiani kopioita – ne ovat 1960-luvun keskivaiheilta ja lopusta – on paljon vähemmän, ja mielestäni ne eivät tuo esiin kovinkaan paljon ratkaisevasti uutta Kansallisarkiston jäljennekokoelmaan nähden. Tämä kokoelma on siis valikoima mutta varsin hyvä valikoima (1960-luvun osalta). On kuitenkin huomattava, että RGANI:ssa on varmastikin pal-

jon aineistoa, jota salassapito yhä koskee, kaiken todennäköisyyden mukaan myös kansainvälisen osaston papereissa. Sitä päitsi tärkein Suomeen liittyvä poliittinen aineisto on luultavasti Presidentin arkistossa ja entisen KGB:n arkistossa, joihin tavallisella tutkijalla ei ole pääsyä.

RGASPI-arkistosta Kansallisarkistoon kopioidut SKP:n johtajien henkilömapit¹ sisältävät jonkin verran sellaisia 1960-luvun lähetystöraportteja, joita RGANI-kokoelmassa ei ole.

Esimerkiksi Kekkonen lähetti kaikki tärkeät viestinsä Kremliin KGB:n paikallisen edustajan (residentin), ei suurlähettilään kautta.² Kansallisarkiston RGANI-kokoelma on Kekkonen itsensä osalta parhaimmillaan kevään 1966 hallitusneuvotteluiden osalta, muuten anti jää laihaksi. Itse onnistuin saamaan muutamia Kekkosraportteja lisää. Laihaksi ei sitä vastoin voi luonnehtia sitä informaatiota, joka koskee neuvostodiplomaattien keskusteluita muiden suomalaisten poliitikkojen kanssa. Niistä välittyy epäsuorasti paljon mielenkiintoista tietoa myös Kekkonen aikeista esimerkiksi hallitusten muodostamisen ja vaalien yhteydessä. Neuvostolähetystö luki ylipäättään suomalaista politiikkaa kuin avointa kirjaa. Luultavasti vain Kekkosella oli yhtä hyvät tiedot siitä, mitä kulloinkin oli tekeillä, mutta presidentti ei kirjannut tietojaan ylös niin systemaattisesti kuin lähetystö.

Onko suomalaisten poliitikkojen lausumia asioita vääristellyt? Mielestäni yleensä ei ole. NKP:n intressissä oli saada paikansapitävää tietoa. Mitä se olisi tehnyt valheellisella informaatiolla? Poikkeuksia kuitenkin on. Tšekkoslovakian miehityksen (1968) jälkeen lähetystön oli tarpeen saada jonkun suomalaisen ei-kommunistin lausunto, jossa ymmärrettiin miehityksen tueksi esitettyjä perusteluita. Käsittelen tätä raporttia kirjassani vuoden 1968 yhteydessä. Kokeneen lehtimiehen suuhun pantiin sanoja, joita hän ei ollut lausunut. Lähetystön oli tärkeää näyttää Neuvostoliiton ulkoministeriölle ja

NKP:lle, että Suomessa ei vain tuomittu miehitystä. Näin sitä ei olisi voitu syyttää tehtäviensä laiminlyömisestä.

Raporttien mukaan suomalaiset lausuivat usein kannatuksensa Neuvostoliiton politiikalle tai myötäilivät sitä Suomen puolueettomuuspolitiikan vastaisesti.³ Tämäkin oli hyvä näyttää esimiehille Moskovassa. Luulen, ettei näitäkään lausuntoja ole yleensä keksitty omasta päästä. Monesti ne olivat kuitenkin suomalaisten puolelta pelkkää kohteliaisuutta, ei mitään sen enempää. Tuskin niitä Moskovassakaan otettiin aina aivan kirjaimellisesti totena.

Esimerkkinä erikoislaatuisesta asioiden vääntelystä on suurlähettiläs Viktor Lebedevin raportti keskustelustaan sos.dem. opposition johtajien Aarre Simosen ja Janne Hakulisen kanssa maaliskuun lopulla 1958. Siinä suurlähettilään keskustelukumppanit maalasivat synkän kuvan suurpääoman, oikeiston ja tannerilais-leskisläisten voimien hyökkäyksestä Kekkosen ulkopoliittikkaa vastaan ja ylistivät monisanaisesti neuvostolehdistön kirjoituksissaan antamia vastaiskuja. Niitä piti Simosen ja Hakulisen mielestä jatkaa, eikä niitä voinut pitää sekaantumisena Suomen asioihin vaan vastaiskuina. Se, mitä Simonen ja Hakulinen itse asiassa halusivat sanoa, oli vain muutamalla rivillä: Neuvostolehdistön olisi viisainta keskeyttää kampanjansa pari kuukautta ennen kesän 1958 eduskuntavaaleja, ettei koettaisi Neuvostoliiton sekaantuvan Suomen sisäisiin asioihin.⁴ Saadakseen mahdollisimman positiivisen vaikutelman syntymään Lebedevin piti kuorruttaa Simosen ja Hakulisen hiukan arkaluontoinen viesti pitkällä litanialla asioita, jotka jokaista tilanteeseen vähänkin perehtynyttä eivät voineet kuin pitkästytää. Kiusalliset seikat oli viisainta joko ujuttaa monisanaisen fraseologian sekaan tai sitten vaieta niistä.

Lähetystövirkeilijät välttivät panemasta paperille sellaista, joka olisi näyttänyt käskyjen antamiselta ja liian suoralta

puuttumiselta Suomen asioihin. Virallisen totuuden mukaan sellaista ei lainkaan tapahtunut. Jos suomalainen keskustelukumppani otti esiin jonkun tapauksen, jolloin asioihin oli puututtu, raportin tekijän täytyi raportissaan kiistää väite ja joskus myös todeta, että keskustelukumppani oli tarkemmin ajateltuaan samaa mieltä.⁵

On itsestään selvää, ettei raporteja voi käyttää sellaisenaan vaan vasta normaalin historiallisen päättelyn jälkeen ja yhdistämällä niitä toisiin lähdetietoihin. Usein on yhtä tärkeää kiinnittää huomiota siihen, mitä ei sanota ja mistä ei kirjoiteta.

Valitettavasti edelleenkin on nähtävillä vain jäävuoren huippu siitä kaikesta, mitä Moskovan arkistot Kekkonen presidenttikaudesta sisältävät. Kansallisarkiston RGANI-kokoelman ajallisesti nuorimmat asiakirjat ovat Beljakovin suurlähettiläskauden parilta ensimmäiseltä kuukaudelta eli alkusyksyistä 1970. Sama pätee minun hankkimiini kopioihin. Tämän Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden sangen turbulentin vaiheen asiakirjojen avautumista on siis yhä jätävä odottamaan, samoin ylipäätään 1970-luvun. Syksyn 1958 yöpakkaskauden ja noottivuoden 1961 asiakirjatilanne on Kansallisarkiston RGANI-kokoelmassa puutteellinen, samoin itse asiassa koko 1950-luvun loppupuolen (asiakirjoilla ei usein poliittista substanssia). Toivottavasti Venäjällä pian ymmärretään, ettei mikään ole massa oleva intressi enää edellytä 40, 50 tai 60 vuotta vanhojen asioiden salassapitoa. Sikälistä byrokraattista asiakirjojen salaisuuden purkamismenettelyä kannattaisi muutenkin keventää.

Tähänastisesta tutkimuksesta on syytä lausua pari sanaa, jotta oman kirjan julkaisemista voi sitäkin kautta perustella. Juhani Suomen Kekkos-elämäkerrat ovat korkeatasoista tutkimusta, jota kaikki myöhempi tutkimus joutuu pitämään lähtökohdanaan ja josta se suuresti hyötyy, niin minäkin. Asiatvirheitä ei juuri ole. Kekkonen uran tärkeissä käännekohtissa

Suomi kuitenkin hyväksyy presidentin omat perustelut sellaisinaan ja tarkastelee muiden poliitikkojen toimia siitä käsitkystä lähtien, jonka Kekkonen halusi jälkimaailmalle jättää. En ole suinkaan ensimmäinen, joka kiinnittää huomiota tähän asiaan.

Lasse Lehtinen puolestaan ihanoi kenties liikaa SDP:n kekkosvastaisia voimia, vaikka on yleensä kriittinen tähänkin suuntaan. Hänen tutkimuksensa on antiteesi Juhani Suomen kirjasarjalle. Samaa voidaan vielä enemmän sanoa Hannu Rautkallion tuotannosta.

Rautkallio on hankkinut Venäjältä ja länsimaista arkistoaineistoa, joka valottaa lähihistoriaa sen raadollisimmalta puolelta. Monissa asioissa hän tulee lähelle totuutta, mutta hänen pyrkimyksensä nähdä Kekkonen ja Neuvostoliiton yhteispeleli saumattomampana ja ongelmattomampana kuin se oli haittaa usein hänen antamansa kuvan paikkansapitävyyttä. Jukka Seppinen on selvittänyt muun muassa neuvostolähetystön KGB-miesten yhteydenpitoa suomalaisiin poliitikkoihin ja Alpo Rusi puolestaan viimeksi mainittujen DDR-yhteyksiä. Näiden kolmen tutkijan tutkimuksilla on ansioita, mutta monista heidän tutkimustuloksistaan olen kuitenkin eri mieltä.

Oli todellinen ilo lukea Kari Hokkasen maalaisliittoa keskustapuolueen historiaa. Tytti Isohookana-Asunmaan sille kirjoittama jatko-osa oli myös positiivinen yllätys. Nämä kirjat eivät ole vähimmässäkään määrin keskustapuolueen puolustelua, niin kuin joku voisi puoluehistoriasta luulla. Vesa Vareksen tutkimukset kokoomuspuolueesta on syytä nostaa esiin muun muassa sen vuoksi, että kirjoittaja paneutuu poliittisen pelin ohella myös aatehistoriaan. Emeritusprofessori Hannu Soikkasen lopetettua SDP:n puoluehistorian kirjoittamisen 1950-luvun alkuun ulottuvaan aikaan (1991) jatko-osia ei ole ilmestynyt.

Jukka Tarkan äskettäinen kirja on luotettava ja käyttökelpoinen esitys sodanjälkeisestä historiasta aina vuoteen 1990 saakka. Se perustuu lähinnä aikaisempien tutkimusten esittämille tiedoille.

Kimmo Rentola on käsitellyt Kekkonen, kommunistien ja Neuvostoliiton suhteita 1950-luvulla sekä laatinut perusteellisen esityksen Beljakov-kaudesta sekä sitä edeltäneestä 1960-luvun lopusta. Nämä kirjat ovat mielestäni parhaita lähihistoriamme tutkimuksia. Rentolan tarkastelussa muut kotimaiset voimat kuin Kekkonen ja kommunistit jäävät kuitenkin jossain määrin varjoon. Rentolan Supo-historia on tilaustyö. Itsekin tilaushistoriaa kirjoittaneena tiedän, ettei kiviä kannata heitellä; ne voivat osua myös heittäjän omaan ikkunaan. Sanon kuitenkin, että Suojelupoliisi nähtävästi halusi antaa itsestään kuvan, jossa se yksinomaan paljastaa ulkovaltojen vakoilua. Rentolan itsensä toisista kirjoista ja myös Seppisen tutkimuksista näkyy, kuinka paljon Suojelupoliisi seurasi suomalaisia poliitikkoja, niin kommunisteja kuin muitakin.

Jo ennen kuin keväällä 2011 aloin kirjoittaa tätä kirjaa, oli käynyt selväksi, ettei mikään säätiö tai akateeminen tutkimusyksikkö pitänyt kirjan aiheen selvittämistä tarpeellisena. Ei syntynyt kiitollisuudenvelkaakaan, paitsi sen johdosta, ettei tarvinnut käyttää aikaa pitkäpiimäisten hakemusten tekemiseen. Työmarkkinahistoriakollegani STK:n historian kirjoittaja, dosentti Markku Mansner luki alustavan käsikirjoitukseni. Kiitän häntä hänen hyvistä neuvoistaan samoin kuin professori Hannu Soikkasta ja dosentti Erkki Tuomiojaa heidän antamistaan tiedoista. Kiitokseni kohdistan myös Kansallisarkistolle ja Työväenarkistolle, joita olen eniten vaivannut hankkiessani lähdeaineistoa. Työväenarkiston kanssa samassa rakennuksessa sijaitseva Työväenliikkeen kirjasto lainasi paljon aiheeseen liittyvää kirjallisuutta, ja Tasavallan Presidentin arkistosäätiö (Urho Kekkonen arkisto Orimattilassa) osoitti kä-

vijälle vieraanvaraisuuttaan. Kiitän niitä samoin kuin kaikkia muitakin minua neuvoillaan tai muilla tavoin avustaneita henkilöitä. Kiitokset Tammen kustannuspäällikölle Markku Aalolle ja kustannustoimittaja Anne-Maria Latikalle sekä teoksen kuvat etsineelle Katariina Känkäselle hyvästä yhteistyöstä.

Vantaalla, toukokuussa 2013

Antti Kujala

Sosiaalidemokraattinen puolue hajoaa, ja Kekkonen vakiinnuttaa valtansa 1956–1966

”KEKKONEN LUULTAVASTI OLISI SIINÄ KOKO
LOPPUIKÄNSÄ” – VUODEN 1956 PRESIDENTINVAALI

Tasavallan presidentiksi valittiin vuoden 1956 alussa valitsijamiesten äänin 151–149 pääministeri, lakitieteen tohtori Urho Kekkonen. Hänen oman puolueensa maalaisliiton valitsijamiesten lisäksi häntä olivat kolmannella ja ratkaisevalla äänestyskierroksella äänestäneet kommunistit ja osa keskiryhmien edustajista. Häviön kärsinyt sosiaalidemokraattien presidenttiehdokas Karl-August Fagerholm oli saanut omiensa, kokoomuksen ja loppujen keskiryhmäläisten äänet. Koska äänestys oli ollut salainen, tulos synnytti erilaisia epäilyjä ja huhuja Kekkoselta ”puuttuvista” mutta sitten hänen taakseen lähinnä keskiryhmistä ”ostetuista” äänistä ja oman puolue-ehdokkaan hylkäämisestä kilpailevan kandidaatin hyväksi. Näitä ratkaisevia ääniä ja oman puolueen takinkääntäjiä, joita viimeksi mainittuja ilmeisesti oli niin sosiaalidemokraateissa kuin maalaisliittolaisissa, on runsaan puolen vuosisadan ajan etsitty kissojen ja koirien kanssa.

Yhtä paljon huomiota herätti se seikka, että kommunistit olivat toisella äänestyskierroksella jakaneet äänensä Kekkonen ja Fagerholmin kesken. Näin he olivat onnistuneet pudottamaan kolmannelta äänestyskierrokselta virassa olevan ja ”mustana hevosenä” toiselle äänestyskierrokselle ilmaantuneen tasavallan presidentin Juho Kusti Paasikiven, jota vanha suola yhä janotti. Myöhemmin on selvinnyt, että Neuvostoliiton kommunistinen puolue ja suurvallan paikalliset edustajat taittelivat Suomen kommunistit luopumaan Paasikivestä ja tukemaan Kekkoa. Moskovasta oli saapunut sähke, jossa ulkoministeri Vjatšeslav Molotov paimensi suomalaisia puoluetovereitaan Paasikiven vanavedestä Kekkonen helmoihin.

Päätöksen Kekkonen ajamisesta presidentiksi Paasikiven sijaan oli kuitenkin todellisuudessa tehnyt NKP:n ensimmäinen sihteeri Nikita Hruštšov. Neuvostoliiton Suomen-suurlähettiläs Viktor Lebedev oli sitä ennen halunnut kommunistien käyttävän äänensä niin, että Paasikivi voittaisi ratkaisevan äänestyksen. Kekkonen saisi tarvittaessa pudota pois kolmannelta kierrokselta. Suurlähettiläs uskoi, että Paasikiven läpimenomahdollisuudet olivat varmat toisin kuin Kekkonen. ”Puoluelinjaa” eli salaista poliisia KGB:tä suurlähetystössä edustaneet Mihail Kotov ja Viktor Vladimirov ratkaisivat kuitenkin yhteistyössä maalaisliittolaisten kanssa pelin Kekkonen eduksi näyttämällä kommunistien johtajille Molotovin sähkeen. Kaikki mikä Moskovasta kuului oli silloin näille His Master’s Voice.

Kokoomus ja keskiryhmät olivat puolestaan menneet kolmannella kierroksella Fagerholmin puolelle, koska heidän toisen kierroksen ehdokkaansa Paasikiven putoaminen suututti heitä. Se oli reaktio niin kommunisteja kuin Kekkostakin vastaan. Kuitenkin jotkut kansanpuolueen ja ruotsalaisen kansanpuolueen valitsijamiehistä lipesivät Fagerholmin leiristä ja äänestivät Kekkoa. Se, että Kekkonen oli valittu kommunistien

tien tuen ansiosta, jäi hänen vastustajiensa mieliin epäilyjä heittävästä seikkana. Huhut ostetuista äänistä lisäsivät Kekkonen voiton ympärillä leijuvaa skandaalinkäryä. Kokoomuksen meneminen sosialistin taakse laimensi Kekkonen voitonriemua ja kärjisti hänen ja poliittisen oikeiston välillä jo pitempään valloinnutta vihamielisyyttä. Hänen katkeruuttaan lisäsivät entisestään vastustajien leiristä ennen vaaleja julkisuuteen tuodut valheelliset väitteet muun muassa siitä, että Kekkonen nyrkki heilui ravintolailloissa ja hän oli ahkera asiakas ministereillä muka olevassa yksityisbordellissa. Rempseät elämäntavat olivat luoneet Kekkoselle maineen, jota hänen vihollisensa käyttivät hyväkseen liioitellakseen hänen ”turmeltuneisuuttaan”.⁶ Monet muutkaan sen ajan poliittiset ja taloudelliset vaikuttajat eivät sylkeneet lasiin eivätkä suuremmin vältelleet löyhätaipaisten naisten seuraa.

Istuva presidentti Paasikivi piti Kekosta kaikista presidenttiehdokkaista selvästi parhaimpana, mikäli hän ei itse asettuisi vielä kerran käytettäväksi.⁷ Tämäkin seikka on syytä muistaa piirrettäessä kuvaa vuoden 1956 presidentinvaaleista.

Neuvostoliitto päätti kesällä 1955 luopua Porkkalan vuokratukikohdastaan, joka oli sotilaallisesti tarpeeton ja haittasi sen esillä pitämiä vaatimuksia toisten valtioiden alueella olevien sotilastukikohtien purkamisesta. Porkkalan luovuttamisella Neuvostoliitto tuki Paasikiven ja Kekkonen presidenttikampanjoita – Paasikivelläkin oli sellainen, vaikka hän eteni sammutetuin lyhdyin. Porkkalan avulla Neuvostoliitto sai Paasikiven ja Kekkonen suostumaan Ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimuksen pidentämiseen peräti 20 vuodella. Moskovassa syksyllä 1955 käydyissä neuvotteluissa kävi selväksi, ettei Neuvostoliitto ollut halukas keskustelemaan Karjalan palauttamiskysymyksestä. Siitä huolimatta maalaisliiton lehti *Maa-kansa* herätteli karjalaisten toiveita kotiinpaluusta esittämällä sivuillaan kuvan Väinämöiseksi puetusta Kekkosesta, joka

kömpelön riimin mukaan kanteletta soittamalla loihti Suomelle takaisin Porkkalan ja ehkä Karjalankin. Asia oli Kekkoselle tärkeä, mutta samalla hän noukki sen avulla poliittiset irtopisteet. Hän osasi taitavasti yhdistää kansalliset intressit omiin poliittisiin etuihinsa.⁸

Vuonna 1948 solmitun YYA-sopimuksen johdannossa todettiin ”Suomen pyrkimys pysyä suurvaltojen välisten eturistiriitojen ulkopuolella” samoin kuin se, että sopimusosapuolet sitoutuivat kunnioittamaan toistensa suvereenisuutta eivätkä puuttuisi toistensa sisäisiin asioihin. Sopimuksen ensimmäinen ja toinen artikla määräsivät, että jos Suomi tai Neuvostoliitto Suomen alueen kautta joutuisi Saksan tai sen liittolaisen hyökkäyksen kohteeksi, Suomi puolustaisi alueellista koskemattomuuttaan kaikin keinoin, tarpeen vaatiessa Neuvostoliiton avustamana tai yhdessä sen kanssa. Tarpeen vaatimasta avusta sovittaisiin osapuolten kesken erikseen. Ne sitoutuivat neuvottelemaan keskenään myös silloin, kun sotilaallisen hyökkäyksen uhka oli todettu. Sotilaallisen yhteistyön ja Neuvostoliiton ”avunannon” mahdollisuus koski vain Suomen alueeseen ja sen kautta Neuvostoliittoon kohdistuvaa uhkaa, mutta aina kun kriisi oli läntisen sotilasliiton NATO:n ja itäisen Varsovan liiton välinen ja ulottui Eurooppaan, sen saattoi halutessaan tulkita sivuavan myös YYA-velvoitteita. YYA-sopimuksen sotilaallisten artiklojen päätarkoitus oli turvata Neuvostoliiton luoteisrajoja. Mahdollisuus antaa sotilaallista apua Suomelle tai ryhtyä uhkan toteamista tarkoitaviin konsultaatioihin tarjosi kuitenkin Neuvostoliitolle oivan keinon painostaa Suomea. Toisen maan sisäisiin asioihin puuttumattomuuden periaate jäi käytännössä usein kuolleeksi kirjaimeksi. Suomi puolestaan korosti pyrkimystään olla suurvaltojen ristiriidoista riippumaton ja siten oman tulkintansa mukaan puolueeton. YYA-sopimuksen perusteella Suomi tuli parlamentaarisesta demokratiastaan ja kapitalistisesta talous-

järjestelmästäan huolimatta kuulumaan Neuvostoliiton etupiiriin, joskin paljon höllemmin sitein kuin Itä-Euroopan sosialistiset maat.⁹

Kylmän sodan kaksinapaisen maailman toinen voimakeskus Yhdysvallat tuki Suomen itsenäisyyttä, mutta se ei olisi pitänyt Suomen joutumista neuvostomiehityksen alaiseksi riittävässä syynä lähteä sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Tosiasiallisesti Yhdysvallat tunnusti, että Suomi kuului sen päävastustajan vaikutuspiiriin.¹⁰

Vuoden 1956 presidentinvaaleissa teollisuuden tuki ohjautui pääasiassa kokoomuksen ehdokkaalle Sakari Tuomiojalle. Paperi- ja kartonkijalosteiden vientiyritys Convertan johtaja, kenraali Paavo Talvela, Kajaani Oy:n toimitusjohtaja Niilo Kanto ja valtiollisen Enso-Gutzeitin toimitusjohtaja William Lehtinen kannattivat kuitenkin Kekkoista, ja Yhtyneiden Paperitehtaiden Juuso Walden hellitti kukkaronnyörejäan niin Tuomiojan kuin Kekkoson hyväksi. Kekkoson luottomies, maalaisliiton puoluesihteerii Arvo Korsimo painosti metsäteollisuusyritykset lahjoittamaan 15 miljoonaa markkaa Kekkoson vaalityöhön lupaamalla, että pakollisia suhdannepidätysmaksuja ei tulisi. Erilaiset 1950-luvulla toteutetusta talouspolitiikasta johtuvat jännitteet rasittivat kuitenkin Kekkoson ja teollisuuden suhteita. Sitä paitsi moni teollisuusmies vierasti Kekkoson ja Neuvostoliiton yhteispeliä, jota he pitivät liian tiiviinä ja siten vaarallisena.¹¹

HRUŠTŠOVIN KÄYNNISTÄMÄ ”SUOJASÄÄ” JA SUOMEN SODANJÄLKEINEN PUOLUEPOLITIikka

Generalissimus Iosif Stalinin viimeisinä elinvuosina 1950-luvun alussa Neuvostoliitto piti Suomea potentiaalisena lännen liittolaisena ja siten vihollismaana. Stalinin kuoltua vuon-

na 1953 neuvostolähetystön edustajat ryhtyivät pitämään en-
tistä enemmän yhteyksiä myös muihin poliittisiin voimiin
kuin ystävällismielisiin Suomen kommunistiseen puolueeseen
SKP:hen ja sen apujärjestöön Suomen kansan demokraattiseen
liittoon SKDL:ään. Jyrkän stalinismin ja eristäytymisen jälkeen
uusi neuvostojohto ryhtyi toteuttamaan ”suojasäättä” suhteis-
saan ympäröivään maailmaan.¹²

Suomelle tappiollisen jatkosodan päätyttyä syksyllä 1944 vä-
lirauhansopimukseen SKP oli muuttunut lailliseksi puolueeksi
ja kilpaili SDP:n kanssa johtoasemasta poliittisessa vasemmis-
tossa ja ammattiyhdistysliikkeessä. Ammattiliittojen jäsenmää-
rät ja voima kasvoivat ja työnantajat ryhtyivät solmimaan nii-
den kanssa työehtosopimuksia, vuosikymmeniä myöhemmin
kuin Skandinavian maissa. Vasemmiston ja ammattiyhdistys-
liikkeen nousu pysähtyi kuitenkin maailmanlaajuisen kylmän
sodan puhkeamiseen. Tässä kamppailussa kommunistit ja sosi-
aalidemokraatit olivat vastakkaisilla puolilla ja taistelun etulin-
jassa. Suomessa kommunisteja kannatti noin viidesosa kansas-
ta. Kaikki muut puolueet ja yhteiskuntapiirit vastustivat heitä
tai eivät ainakaan hyväksyneet heidän päämääriään. Kysymys
oli siitä, säilyisikö Suomi länsimaisena demokratiana vai lähti-
sikö se Itä-Euroopan tavoin kansandemokratian, toisin sanoen
pelkän kulissidemokratian, tielle. Sodanjälkeinen työehtosopi-
musjärjestelmä loi edellytykset säädellä yhteiskunnallisia risti-
riitoja ja muutti taloudellista järjestelmää sellaiseen suuntaan,
joka oli maltilliselle työväenliikkeelle mieleen. Sota-ajalta pe-
riytyvä verraten luja kansallinen yksimielisyys, uusi työehtoso-
pimusjärjestelmä ja pyrkimys säilyttää vallalla oleva kansanval-
ta yhdistivät työnantajat ja ammattiyhdistyssosiaalidemokraa-
tit muodollisesti epäviralliseksi liittoutumaksi, joka osoittautui
kommunisteille ylivertaiseksi vastustajaksi. Sitä paitsi myös val-
tivalta oli samalla puolella, eivätkä kommunistit saaneet siihen
otetta.

SKDL:n vuoden 1948 vaalitappion jälkeen presidentti Paasikivi sysäsi kommunistit hallituksesta oppositioon ja antoi Fagerholmin muodostaa sosiaalidemokraattisen vähemmistöhallituksen. Seuraavana vuonna Fagerholmin hallitus ja sosiaalidemokraattien johtama Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto SAK ottivat selkävoiton kommunistien käynnistämästä taloudellisesta ja poliittisesta lakkoliikkeestä. Neuvostoliitto olisi luultavasti pystynyt nujertamaan Paasikiven ja Fagerholmin hallituksen ja painostamaan Suomen kansandemokratiaan johtavalle uralle, mutta se ei ryhtynyt tähän pelätessään Ruotsin luisuvan silloin lännen sotilasliiton NATO:n jäseneksi (todellisuudessa Ruotsin liittoutumattomuus tai puolueettomuus oli sotilaallisessa mielessä kovin länsimielistä). Lännen ammattiyhdistysliike ja tiedustelupalvelut, erityisesti USA:n keskustiedustelupalvelu CIA, tukivat sosiaalidemokraattien kommunismin vastaista toimintaa taloudellisesti. Niin sanottuun hyväntekeväisyyskauppaan sisältyi myös mahdollisuus valuuttakeinotteluun, säännöstelyrikkomuksiin ja henkilökohtaisiin väärinkäytöksiin. Mikko Majander on selvittänyt näitä asioita. SKP sai puolestaan suuria määriä rahaa idästä. Kommunistit olivat SDP:lle katkeria hävittyään sille taistelun työväestöstä ja sen järjestöistä. He pitivät SDP:tä vihollisenaan siinä missä poliittista oikeistoa, teollisuutta ja työnantajiakin.

Taistelussa työväenjärjestöistä sosiaalidemokraatit olivat ronskien ja osaksi jopa laillisuuden rajat ylittäneiden keinojen avulla pyrkineet nujertamaan kommunistit ja eristämään heidät tosiasiallisesti järjestöjen vallankäytöstä. Taktiikka perustui tietoon, ettei kommunisteilla sittenkään ollut varaa perustaa omia kilpailevia järjestöjään, koska näin he olisivat eristäytyneet juuri niistä joukoista, jotka he halusivat voittaa puolelleen. Kommunistit pyrkivät taas hajottamaan sosiaalidemokraatit taivutteleamalla heidän joukostaan puolelleen niin sanottuja ot-

topoikia. Äärivasemmiston oli määrä asteittain päästä johtosemaan kommunisteista riippuvaisten myötäilijöiden avulla. Tällä Unkarin sodanjälkeisten vaiheiden mukaan salamitaktiikaksi kutsutulla menettelyllä suomalaiset kommunistit saavuttivat tosin voittoja aivan ensimmäisinä sodanjälkeisinä vuosina, mutta pian osoittautui, ettei salamitaktiikka toiminut Suomessa. Tannerilainen sosiaalidemokratia oli sodan aikana ollut hallitusvastuussa, ja työväestön pääosa oli osin purnaten mutta kuitenkin isänmaallisessa hengessä tukenut sotaponnistuksia. Epäluulot Neuvostoliittoa kohtaan istuivat syvällä. Kommunistit eivät suinkaan pystyneet hälventämään näitä ennakkoluuloja politiikkansa äkillisillä ja työläisille käsittämättömillä muutoksilla, poliittisilla lakoillaan, räikeällä kielenkäytöllään tai suomalaiselle mentaliteetille vieraalla Stalinin palvonnallaan.¹³

Neuvostotiedustelu oli välirauhansopimuksen jälkeen haikutunut yhteyksiin uutta suuntaa edustaneiden poliitikkojen Urho Kekkosen (ml), Eero A. Wuoren (sd), Mauno Pekkanen (sd, sittemmin SKDL) ja Reinhold Sventon (sd, sittemmin SKDL) kanssa. Mitä näihin suomalaisiin tuli, niin he tavoittelivat neuvostosuhteillaan paitsi oman uransa edistämistä myös sitä, että sopeutumalla Neuvostoliiton pyrkimyksiin Suomi säilyttäisi riittävästi omaa toimintavapauttaan ja valvoisi näin omaa etuaan.¹⁴ Hiukan samalla tavalla Suomi oli jatkosodan aikana käyttäytynyt ollessaan Saksan ”kanssasotijana”. Valtiolaisen poliisin entisenä virkailijana Kekkonen ei arastellut ulkomaisia tiedusteluyhteyksiä enempää itään kuin länteen. Tuomo Polvisen mukaan Kekkosen salaisten neuvostoyhteyksien todellinen luonne on edelleenkin hämärän peitossa.¹⁵

Neuvostotiedustelun edustajat toimivat maansa lähetystöissä. Monet suomalaiset poliitikot ja hallitusmiehet joutuivat erilaisten sodanjälkeisten yhteishankkeiden vuoksi aivan luonnollisista syistä tekemisiin lähetystön diplomaattien kanssa. 1950-luvun alkuvuosina ”suojasään” vähitellen voittaessa alaa

neuvostodiplomaattien yhteydenpito tiivistyi myös Kekkonen sisäpoliittisiin kilpailijoihin. Neuvostoliitto peluutti suomalaisia toisiaan vastaan. Niinpä Kekkonen avustajat Anne-Marie Snellman (hänen rakastajattarensa) ja Ahti Karjalainen ja Arvo Korsimo panettelivat edistyspuolueen Sakari Tuomi-ojaa ja edistyspuolueen Teuvo Aura moitti Kekkonesta lähetystön edustajille. Maalaisliiton Veikko Vennamo ilmoitti lähetystölle, ketkä olivat Kekkonen vastustajia maalaisliitossa.¹⁶

SDP oli 1950-luvun alkupuolella alkanut jakautua erilaisiin ryhmittymiin, joiden väliset ristiriidat voimistuivat. Jyrkästi kommunismin vastaisessa asevelisiivessä puoluesihtööri Väinö Leskinen kilpaili kommunistien 40-luvun lopun lakkoliikkeiden nujertajan Aarre Simosen (”Sapeli-Simosen”) ja Penna Tervon kanssa. SAK:n johtavista sosiaalidemokraateista Eero Antikaisella ja Vihtori Rantasella oli erilaisia hankauksia Olavi Lindblomin kanssa. Ne koskivat alun perin sitä, kummastako tulisi SAK:n ensimmäinen puheenjohtaja, Antikaisesta vai Lindblomista. Antikaisesta tuli (1954). Lindblom oli liittoutunut Leskisen kanssa. SAK:n vahva edustus SDP:n johtelimisä lisäsi sisäisiä jännitteitä. Puolueen puheenjohtaja Emil Skog, metalliliiton puheenjohtaja Valdemar Liljeström ja puolueen järjestösihtööri Veikko Puskala muodostivat epävirallisen ”metallin juntan”. Leskinen halveksi Skogia, nimitteli tätä selän takana ”puunaamaksi” tai ”puujumalaksi” ja yritti pitää tämän syrjässä poliittisista ratkaisuksista. Tervon Leskinen pakotti eräiden tietojen mukaan eroamaan hallituksesta, kun tämä oli pitänyt puheen radiossa vahvasti juopuneena. Melkoista tekopyhyyttä mieheltä, joka oli itse kärsinyt rattijuopumustuomion. SDP:n sisäiset ristiriidat voimistuivat samaan aikaan kuin neuvostodiplomaatit solmivat entistä enemmän suhteita puolueen johtajiin.

Leskinen järjesti itselleen kutsun Moskovaan kesällä 1954, samaan aikaan kun Kekkonen vieraili siellä ulkoministerinä.

SAIKO NEUVOSTOLIITTO MÄÄRÄTÄ MAAMME HALLITUKSISTA? OLIKO SUOMI TARPEETTOMASTI "RÄHMÄLLÄÄN" VAI OLIKO KEKKOSEN ULKOPOLITIIKKA SUOMEN KANNALTA MENESTYS- TARINA? MOSKOVAN PUOLUEARKISTOSTA PERÄISIN OLEVAT AINEISTOT TUOVAT UUTTA VALOA LÄHIHISTORIAAN.

Dosentti Antti Kujalan uutuusteos käsittelee suomalaisten puolueiden ja poliitikkojen valtataistelua ja Neuvostoliiton sekaantumista siihen Kekkosen valtakaudella aina 1970-luvun alkuun saakka. Poliitikot ajoivat pääasiassa omaa ja puolueensa etua, mutta edistivät samalla myös yhteistä hyvää ja kansallista etua, toiset taitavammin kuin toiset.

Teos osoittaa, miten Kekkonen käytti mestarillisesti hyväkseen Neuvostoliiton painostusta vakiinnuttaakseen johtoasemansa. Se mahdollisuus, että Ruotsi liittyisi NATO:on, hillitsi tehokkaasti Neuvostoliiton politiikkaa Suomen suhteen. Yhden äänen enemmistöllä vuonna 1956 valitusta presidentistä oli 1970-luvun alkuun mennessä tullut omasta ja monien muidenkin mielestä korvaamaton.

32.52

ISBN 978-951-31-7347-0

www.tammi.fi